

דף שבועי

בס"ד

פרשת תולדות, תשפ"ה, מספר 1595

סיפור "גניבת הברכות" כההוד לסיפור העקדה

יוסף פריאל

השני, יעקב אינו יודע, במבוכתו, כיצד לפנות לאביו, ואומר "אֲנֹכִי עָשׂוּ בְכֹרְךָ", דבר היכול להתפרש כהצהרה שהוא עשיו הבכור או כהצהרה שעשיו הוא הבכור, אך אני איני עשיו.⁵ מבוכה נוספת נראית בפנייתו הסותרת של יעקב לאביו: "קוֹם נָא שָׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי" (פס' יט).

- ז. בשני הסיפורים המתבקש ממחר לבצע את הבקשה.⁶
- ח. בשני הסיפורים מוזכרת המאכלת (כב:ו) או החרב (כז:מ).
- ט. בשני הסיפורים משמש בעל חיים אחר כתחליף למטרה המקורית. האיל בסיפור א' והגדיים בסיפור ב'. שניהם כמובן בני אותה משפחה.
- י. שני הסיפורים מסתיימים בברכת הגיבור. תוצאתו של סיפור העקדה היא ברכה נרחבת לאברהם, ותוצאתו של סיפור "גניבת הברכות" היא ברכות נרחבות ליעקב, שהרי הוא מקבל גם את הברכה שזכה לה בתחפושת (כז:כח-כט) וגם את ברכת אברהם, בשעה שהוא עוזב את ביתו כעצת אימו (כח: ג-ד).

דמיון לשוני

- יא. שני הסיפורים פותחים בדו-שיח שנועד להיכנס בדברים: פנייה בשם הגיבור (אברהם [כב:א], ועשיו [כז:א]), ומענה במילה "הַגִּנִּי" (שם).⁷
- יב. המבנה של הדו-שיח בין הבן לאב דומה בשני הסיפורים. בסיפור העקדה, הבן קורא לאביו (פס' ז), נענה בתשובת "הַגִּנִּי" וממשיך בשאלה. כך גם בסיפור הברכות: יעקב קורא לאביו, ונענה בתשובת "הַגִּנִּי". אך בסיפור זה האב הוא שממשיך בשאלה ("מִי אַתָּה בְּנִי"? כז:יח). ייתכן שההיפוך כאן מבטא את מהות הסיפור: תחפושת שהיא היפוך מהמטרה המקורית.
- יג. בשני הסיפורים מתחילה הפנייה בבקשת "נָא", המתפרשת כבקשה שאינה מחייבת. כמו כן,

שני הסיפורים המדוברים נחקרו רבות, כמעט עד "אין מספר", אך לא מעט פריטים בסיפורים וכמה מטבעות לשון יוצרים הדהוד רחב המעורר את הקורא לבחינת הקשר בין הסיפורים. נסקור בתחילה את נקודות הדמיון בין שני הסיפורים:

הקשר ענייני (פריטים בהם סיפור ב' ממשיך את סיפור א'):

- א. סיפור ב' הוא למעשה תוצאה של סיפור א'. שני הבנים בסיפור ב' רבים על ברכת אברהם¹ שהוענקה לו גם² כשכר על עמידתו בסיפור העקדה (כב: יז-יח).
- ב. בנוסף, סיפור א' כמעט והביא למיתת יצחק, וסיפור ב' עוסק באירוע המנומק במיתתו הקרבה לבוא ("לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי" כז:ב).
- ג. כתוצאה מהאירוע, הגיבור משנה את מקום מושבו. אברהם עובר מחברון לבאר שבע (כב:יט), ויעקב בורח מבאר שבע לחרן (כח:ה). גם בכך מתקשרים שני הסיפורים זה לזה.

דמיון תכני

- ד. שני הסיפורים יוצרים דרמה משפחתית בין האב לבנו.
- ה. רק אחד מההורים מעורב בדרמה; שרה חסרה בסיפור העקדה, ויצחק מוצג כ"כהה עיניים" (פס' א) גם במהלך הסיפור, עובדה היוצרת תחושה שרביקה מנהלת את האירוע בעצמה.³
- ו. בשני הסיפורים ישנה מבוכה בהבנת הסיטואציה המסתיימת בתשובה מתחמקת. כשיצחק שואל "אֵיךָ הָשָׂה לְעֹלָה" (פס' ז), אברהם עונה לו: "אֶ-לֵהִים יִרְאֶה לוֹ הָשָׂה לְעֹלָה, בְּנִי". דבריו יכולים להתפרש בשני אופנים הפוכים: או שהבן הינו העולה, או שהמילה "בני" היא סיוס מכובד למשפט "אֵלֵהִים יִרְאֶה לוֹ הָשָׂה לְעֹלָה".⁴ גם בסיפור

* הרב ד"ר יוסף פריאל, מרצה לתנ"ך וזמר עברי בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, בעל פינת הרדיו "השיר בפרשה" ב"כאן מורשת".

** הדברים מוקדשים לצעיר בניי, שלמה, לרגל היכנסו בשבת זו לעול מצוות.

1 כך לפחות הם חושבים. מהמשך עיוננו מתברר שתוכניתו של יצחק מעולם לא הייתה לתת לעשיו את ברכת אברהם, אלא ברכה אחרת. הדברים יובהרו להלן.

2 "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יֵעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַּׁכְתָּ אֶת בְּנִךְ אֶת יְחִידְךָ. כִּי בָרַךְ אֲבִרְכְךָ וְהִרְבָּה אֲרֵבָה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם".

3 בהמשך נטען שיצחק יותר אקטיבי בסיפור ממה שנראה במבט ראשון. והעיר לי על כך ידי, פרופ' יונתן גרוסמן, שאכן שרה נעדרת לחלוטין מסיפור א', ואילו בסיפור ב' יצחק אינו נעדר אלא פסיבי.

4 וכפי שאומר רד"ק בפס' ח: "ענה לו מענה שיוכל אדם להבינו לשני פנים: האחד, שיהיה בני תשובת הקריאה,

כמו "הַגִּנִּי בְּנִי" (פס' ז), כלומר: בני, א-להים יראה לו השה, כלומר: הוא יודע מי יהיה השה, והוא זימיננו לנו. והשני: א-להים יראה לו השה לעולה".

5 וכך מציעים רש"י (ע"פ תנחומא [בובר], תלדות י): "אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך". וכן חזקוני בפירושו השני.

6 אנו רומזים כאן על הבנתנו את סיפור העקדה כבקשה ולא כצו, אך אכמ"ל.

7 לדעתו של לנדי [F. Landy, Narrative Techniques and Symbolic Transactions], in: J. C Exum (Ed.), and Symbolic Transactions, in: J. C Exum (Ed.), *Sings [and Wonders]*, Atlanta 1989. P. 25. המילה "הגני" היא ביטוי להקשבה, תקשורת קרובה ונוכחות פעילה. רש"י אומר: "לשון ענווה ולשון זימוך", כלומר: הסכמה מוחלטת.

הבית. ראייה משמעותית לדברינו היא העובדה שבעת שיעקב נוטה לצאת לדרכו חרנה (כח: א-ד), הוא מוזמן לאביו ומקבל את "ברכת אברהם". וישאל השואל, מנין צצה ברכה זו, הרי סאגה שלמה קרתה בעקבות השאלה מי היה צריך לקבל את הברכות? והנה, כקוסם השולף שפן מתוך הכובע, שולף יצחק את "ברכת אברהם", השונה בתכלית מהברכות הקודמות, ומעניק אותה ללא התלבטות ליעקב? אין זאת אלא מהלך מתוחכם ומתוכנן היטב, שמטרתו להכריע היסטורית, שרק יעקב יקבל את ברכת הארץ והזרע שהיא "ברכת אברהם", וכל הדרמה הקודמת הייתה כדי לרצות את עשיו ולרככו, אך לא מתוך אמונה שהוא יכול להיות המשויך של "בית אברהם ויצחק".

אם כך הם פני הדברים, שמטרתו האמיתית של יצחק הייתה מלכתחילה לתת את 'ברכת אברהם' ליעקב, וכל התהליך הראשוני היה להרגיע את עשיו, ברצונו להציע שסיפור ב' הינו שכר ליצחק.

ליצחק מגיע שכר על מסירתו בזמן העקדה. כמו כן, מבחינה דתית, ראויות הברכות ליעקב, ויצחק יודע זאת, אלא שמעמדו של עשיו כבן בכור מחייב אותו להציע לו ברכות בראשונה. כאן מגיע סיפור ב' ומאפשר פתח הצלה ליצחק: הואיל ומגיע לו שכר, תגענה, בסיוע תחבולת רבקה, הברכות בכל זאת ליעקב כדי שיוברר חד משמעית שמי שזכאי ל'ברכת אברהם', יזכה גם לברכה של: "הוה גביר לאַחִיד" (כז:כט), ולא יזדקק להיות במצב תמידי של מלחמה עימו.

על פי מבט זה, בפועל, שני הסיפורים דומים זה לזה, שהרי בשניהם יצחק הולך שולל, לכאורה, ובכל זאת ניצל ע"י הא-ל. בסיפור הראשון המלאך עוצר את המאכלת מלפגוע בו, ובסיפור השני יעקב מופיע ומקבל את הברכות שהיה ראוי אליהם. לו היו הברכות מגיעות אכן לעשיו, הייתה זו בכייה לדורות, מבחינת המשך ביתו של אברהם, כך שלמעשה ניצל יצחק ע"י התרגיל של רבקה.

המכנה המשותף לשני ההסברים הוא שהם הסברים במישור הדתי. ואכן, בשני הסיפורים מופיע ביטוי דומה הרומז על התערבות ניסית. ה' דואג לאיל כקורבן חלופי, מייד ברגע שנעצרת הקרבת יצחק, וגם יעקב (עשיו) תולה בה' את מהירות הגעתו עם המטעמים: "כִּי הִקְרָה ה' אֶל-יָצֶחַק לִפְנֵי" (כז:כ).

ומילות סיום: מדרשים והוגים רבים עמדו על כך שספר בראשית מהדהד ללא הרף את סיפוריו זה בזה, כגון: עקדת יצחק (סיפור א') למול עקדת ישמעאל (כא:יד); החלפת לאה ברחל (כט:כה) כתגובה להחלפת יעקב בעשיו (סיפור ב'); חובת יהודה לעמוד מול תמר: "הֲכֹר נָא לְמִי הַחֲתָמָה וְהַפְתִּילִים" (לח:כה) למול הטעיית יעקב: "הֲכֹר נָא הַפְתָּנָת בְּנֵךְ הוּא" (לז:לב) בסיפור מכירת יוסף (לז:לב). ובאותו הקשר: "וַיִּכֹּר יוֹסֵף אֶת אָחִיו" (מב:ח) לעומת אותו "הכר נא" שאמרו האחים ליעקב, וכן הלאה. בעיון זה הוספנו עוד פרט למערכת האומנותית של מבנה ספר זה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שייף

המצלול בולט: "קח נא" (כב:ב) לעומת "שֵׂא נָא" (כז:ג).

ד. הרגעים המרגשים: בשני הסיפורים הגיבורים נקראים בשם "בְּנִי". כך יצחק בסיפור העקדה (כב:ח), וכך הבנים בסיפור הברכות (כז:א, יח, כ, כו, לז). סיומת זו של המשפטים אינה רק סיומת טכנית, אלא מעמיקה את הסיטואציה המרגשת.

מה משמעות הדמיון הזה:

ניתן אולי להסביר את ההקבלה בין הסיפורים באחת משתי האפשרויות הפוכות:

מצד אחד, ניתן לומר שהתורה מהדהדת בסיפור ב' את סיפור א' בשל אי הנחת שלה מהמתרחש בסיפור א'. אם תרצה אמור, שההליכה המפתיעה של יצחק לעקדה ללא התנגדות, מלבד שאלתו "הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאִיִּה הַשֵּׁה לְעֹלָה" (ח) ותשובת האב: "אֶל-לֵהִים יִרְאֶה לוֹ הַשֵּׁה לְעֹלָה בְנִי" המספקת את יצחק, נתפסת כטעות שעליה יצחק משלם בסיפור השני, שבו קורים דברים בניגוד לרצונו. אך אפשר גם לומר, כמובן, תשובה הפוכה; שסיפור ב' מציע שכר ליצחק.

טרם נציי הצעה זו, יש להבין טוב יותר את המתרחש בסיפור גניבת הברכות.

קריאת סיפור ב' יוצרת תחושה שיצחק הוא אדם תמים, ורבקה מנצלת זאת.⁸ ניתן היה לחשוב גם, שאכן יצחק מצטער על תוצאת הסיפור, שהרי חרד "חֲרָדָה גְדֹלָה עַד מָאֹד" (לג).⁹

עיון מעמיק יותר בסיפור יוכל לחשוף צד הפוך. ברצונו לטעון שהמתוחכם מבין השניים זהו יצחק,¹⁰ ופעולתה של רבקה נובעת דווקא מתוך ההיכרות עם בעלה והחיים המשותפים עימו.

כבר מסיפור הבארות (כו: יח-כב), שהוא קודם וסמוך לסיפור הברכות, עולה שיצחק הינו עקשן, ואינו מוכן לוותר על זכויות המים שלו. גם בסוף הסיפור שלנו ניכרת עוצמתו, בדרישתו הברורה מיעקב בעת פרידתם: "לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת פְּנֵעַן" (כח:ו).¹¹

לדעתנו, הזמנתו של יצחק את עשיו לקבל את הברכה ראשונה אינה נובעת מרצון אמיתי לתת לו את הברכות, אלא מטעם אחר. אנו מעריכים שלא נסתרו מעיניו מעלליו של עשיו,¹² וייתכן אף שידע שמכר את הבכורה ליעקב. הדבר נעשה מתוך רצון לאזן את עשיו או לפחות לא לאבדו לאחר מותו, באמצעות פעולת "ריכוך" שתבטיח שהבית לא יתפרק ויכנס למלחמת אחים לאחר מותו של האב. הנחתו של יצחק היא, שברגע שעשיו יקבל את הברכות הוא יתרכז ויגלה בגרות, שהרי מוטלת עליו החובה להמשיך את מורשת

8 רבקה, "הנערה הטובה יפת העיניים" של סיפור העבד (בר' כ"ד) על פי הגדרתו של לוי קיפניס בשיר הילדים המפורסם "אליעזר ורבקה" (ראו בספרו **שרשרת**, תל-אביב 1980, עמ' 33), מתגלית כמתוחכמת ומניפולטיבית, ומעלה שאלות על התנהגותה. האם היא שקרנית חס וחלילה? מדוע אינה משוחחת עם בעלה, אלא עושה פעולות חד צדדיות? ואכמ"ל.

9 הגדרת חז"ל את יצחק כ"עולה תמימה" מחזקת את ההנחה הזו. ראו: **בראשית רבה** (תיאודור-אלבק) תולדות, פרשה סד, ובמקומות רבים נוספים.

10 הארכת לבאר את הדברים במאמר קודם: "רבקה ויצחק – הזוג הלא תמים", **דף שבועי** לפרשת תולדות, תשע"ז (מס' 1197).

11 מאריך בכך מורי, ר' יואל בן-נון, בהבהרת דמותו העוצמתית של יצחק, בספרו **פרקי האבות**, אלון-שבתי תשס"ג, עמ' 127-153.

12 המדרש (בראשית רבה סג:י) מאריך ברשעותו: "וַיְהִי עֵשׂוֹ אִישׁ יָדָע צִיד" – צד את הבריות בפיו. לא גנבת מאן גנב עמך, ולא קטלית מאן קטל עמך. אמר רבי אבהו: שודני צידני – צד בבית, צד בשדה. בבית – היך מתקנין מילחא, בשדה היך מתקנין תבנא? וכן שם (סג:ח): "אֲדַמּוּנִי" (כה:כה) – אמר רבי אבא בר כהנא: כאלו שופך דמים". ובהמשך, בסעיף יב: "וַיְבֹא עֵשׂוֹ מִן הַשָּׂדֶה" (כה:כט) – שעבר עשו שתי עבירות: שבא עשו על נערה המאורסה שנא' "כִּי בַשָּׂדֶה מִצָּאָה" (דב' כב:כז), "וְהוּא עֵינֵף" – שהרג את הנפש.